



MUZIEJININKŲ UŽRAŠAI

Į laisvę, bet, ar ilgam?..

Istorikas dr. Modestas Kuodys

Kalėjimas – tai vieta, kur atliekama teismo skirta terminuota laisvės atėmimo bausmė. Nesvarbu kiek ji betruktų, kaliniai visada gyveno ir gyvena su mintimi, kad kada nors – anksčiau ar vėliau – jie išeis į laisvę. Nėra abejonių, kad ir tarp Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo įnamių „tarpukariu“, taip pat ruseno tokia viltis. Ko gero, daugelį nuteistųjų tarsi sapnas aplankydavo išsvajotosios dienos, žyminčios bausmės pabaigą, vizija: už nugaros užsiveria sunkūs plieniniai kalėjimo vartai, prieš akis nusidriekia judraus, skubančio Laikinosios sostinės naujamiesčio vaizdai; sulig kiekvienu žingsniu tolsta tas taip įgrisęs geltonas pastatas A. Mickevičiaus gatvėje, iš aplinkos išsiskiriantis ne tik tinkuotų sienų spalva, bet ir grotuotais langais, nepaprastai aukštomis sienomis. Ši vieta ilgus metus buvo vieninteliai namai...

Laisvė masina. Kartais ji – vienintelė paguoda, vienintelis gyvenimo tikslas. Svajonės apie ją galvoje sukte įsuka visokių, neretai fantastiškiausių ateities planų kaleidoskopą. Rodosi, kad kai išauš ta, taip nekantriai laukta išsilaisvinimo diena, gyvenimas pasikeis: pasisuks kita, viltingesne, stabilesne kryptimi, o visos kadaise susikaupusios ir ilgam savy užgniaužtos, tarytum po betoninėmis kalėjimo kameros grindimis užmūrytos asmeninės problemos, pradings lyg būtų nupūstos vėjo – taip, kaip susitrynusių šiaudų nuotrupos, kalėjimo kieme kedenant ištikus mėnesius ant narų išgulėtą čiužinį. Tik, kažin ar daug kalinių

pajėgdavo save įtikinti, kad tie jų lūkesčiai išsipildys, ar daug jie pažinojo tokių, kuriems viskas „nuo rytdienos“ kardinaliai pasikeitė į gerą?...

Ir štai prabėgo tie nelaisvės metai – tiek kiek skirta, ar tiek, kiek atbūta iki bausmės sumažinimo. Prižiūrėtojas veda į „kontorą“, – ne dėl kokio įprasto ar nemalonumų žadančio reikalo. Šįsyk priežastis aiški, o akimirka – ilgai, labai ilgai laukta. Atsakingas administracijos atstovas, patikrina sąrašą, sugražina kadaise iš atvykusio nuteistojo nusavintus daiktus (rūbus, aksesuarus, atsineštus pinigus), išmoka priklausančias lėšas. Kauno sunkių darbų kalėjime 1920-1940 m. galiojo tokia tvarka: bausmės atlikimo laikotarpiu dirbusiems kaliniams, tekdavo ketvirtadalis jų laisvės atėmimo metu įstaigai sugeneruotų pajamų. Dalį tos sumos jie gaudavo kas mėnesį – smulkioms, asmeninėms išlaidoms, kita dalis – buvo kaupiama iki laisvės atgavimo dienos ir tapdavo savotiška pašalpa „naujo gyvenimo“ pradžia. Jos dydis svyravo, priklausomai nuo nuteistojo darbo trukmės, pobūdžio, kvalifikacijos. Kai kas saujoje gniauždavo keliasdešimt litų, nors būdavo ir tokių, kurie paskubomis sulankstę banknotus, švarko užantin įsikišdavo net šimtą litų viršijančią sumą. Turėdamas tiek pinigų, XX a. ketvirtojo dešimtmečio pirmoje pusėje, vienas asmuo galėjo ištisą mėnesį pragyventi Kaune, o regioniniuose miesteliuose ar sodžiuose – dar ilgiau. Tai – kad ir nedidelė, bet vis dėlto galimybė atversti naują, švaresnį gyvenimo lapą. Tik kaip rasti savyje tiek moralinės stiprybės?...

Žinia, kad „normaliais laikais“ „normalūs žmonės“ į kalėjimą dažniausiai nepatenka. Išimčių – skaudžių klaidų – ne tiek jau daug, kad jas vertėtų suvesti į vienareikšmiškus apibendrinimus. Kriminalinių polinkių, asocialios terpės suformuoti individai neretai yra kaip tie vilkai iš žinomos patarlės, kuriuos kiek besistengtumei šerti, glostyti (t.y. integruoti į visuomenę), jie – vis tiek „į mišką žiūri“. Psichopatišką prigimtį traukia „laukinė“ – moralinių normų destrukcijai, savivalei palanki stichija. Simboliška, bet pilkas vilko kailis – tokios pat spalvos kaip ir tarpukario laikotarpio kalinių rūbai. Užkietėjusiems nusikaltėliams grobis – nėra svarbiausias dalykas. Labiau „kraują kaitina“ pati „veikla“ – ypač netikėtai pasipainiojusios progos. Kaip toje pasakoje apie Raudonkepuraiteį, kur dėl paikos mergiotės plepumo, tūlas „pilkis“ vos nepridarė nepataisomų bėdų, apsilankęs

pas anūkėlės su šviežiomis bandelėmis laukiančią, bendravimo per karantiną išsiilgusią senelę. Ši istorija be kita ko parodo, kad patarlė – „bijai vilko neik į mišką“ – neteisinga, negyvenimiška. Esi kur, ar neisi – „pilkasis“ kaip ir virusas gali būti per neatsargumą „geradarių“ atvestas arba atneštas. Todėl ketvirtą savaitę sėdint saviizoliacijoje (jei dar „visi tebėra namie“) svarbu ne tik reguliariai, kruopščiai plautis rankas, bet ir užsirakinti duris, būstą paverčiant fortu arba kalėjimu (kad įkyrieji ekstravertai nepatektų)... O dabar vėl grįžkime prie to, apie ką iš tiesų yra šis tekstelis.

Recidyvizmas – reiškiny, nusakantis pakartotinį, „serijinį“ kriminalinių polinkių turinčio asmens teistumą, kaip akivaizdi problema buvo gana dažnai prisimenama, svarstoma Nepriklausomos Lietuvos teisėsaugos ir bendrai socialinės orientacijos spaudoje. Pagal ten paskelbtus oficialius duomenis, 1939 m. sausio 1 d. visuose šalies kalėjimuose laisvės atėmimo bausmę atlikinėjo 3264 asmenys, iš jų apie 58 procentai buvo teisti pakartotinai. Tačiau tikrais, visiškai nepataisomais recidyvistais, kompetentingi pareigūnai laikė kiek mažesnę kalinių skaičių. Į šią kategoriją pateko nuo 650 iki 800 asmenų. Didelių iliuzijų, kad tą užkietėjusių nusikaltėlių kontingentą būtų įmanoma perauklėti, anuomet neturėta. Tai laikyta problema, su kuria iš dalies tenka susitaikyti, tik raginta susirūpinti prevencinėmis priemonėmis, galinčiomis padėti stabdyti nusikaltėlių sluoksnio plėtrą. Dėl to akcentuota būtinybė recidyvistus izoliuoti nuo kitų kalinių, kad jie negalėtų į „užburto ratą“ įtraukti pirmą kartą kalėjime atsidūrusius žmones. Pastaruosius dar tikėtasi pataisyti. Taip pat pasigirdavo siūlymų į laisvę iš kalėjimo išleidžiamus „senbuivius“, kuo atidžiau prižiūrėti: vos tik jie pabandytų nužengti nuo teisėto kelio į kokį sau įprastą „vilkotakį“ – tuoj čiupti už pakarpos ir mesti atgal – narvan. Kauno sunkiųjų darbų kalėjimas tokiems turėjęs tapti nuolatiniais namais. O ir daugelis recidyvistų, greitam sugrįžimui į ankštą, tvankią, bet tokią įprastą aplinką, atrodo, neprieštaravo, matyt, vadovaudamiesi priežodžiu: „namai pragarai, bet be namų negerai“ (...laisvėj „nesveika“ būt per ilgai).